

сенсомоторного збудження і сенсомоторну точність, що дозволяє об'єктивно оцінити індивідуальні психомоторні якості дитини.

Список використаних джерел

1. Вайзман Н. П. Психічний розвиток відсталих дітей/ Н. П. Вайзман - 1976. – С - 128.
2. Никадров В.В. Психомоторика. Учеб.пособие. / В.В. Никадров–СПб.:Речь, 2004. – 104 с.
3. Дегтяренко Т.В. Психофізіологія раннього онтогенезу/ Т. В. Дегтяренко В. Г. Ковиліна - К.: "Рада", 2011. - 662 с.
4. Колесников Л.Л. Движение, ты прекрасно! / Л.Л. Колесников, Б.А. Никитюк, Л.Е. Этинген - М., 1993. – С – 45.
5. Лубовський. В. Г. Психологія розвитку / В. Г. Лубовський – Спб: Питер, 2000. - С. 992.
6. Роговик Л.С. Психомоторика: практикум / Л.С. Роговик. - К.: Главник, 2006. – 37 с.

The Article is an attempt to expose actuality of psychomotorycs development for retard children. In the article attention on the necessity of motoriki is accented in everyday life, importance of early diagnostics with the purpose of warning of different types of pathology. Necessity of the use as classic methods, and also development of new modern computer programmatic complexes.

Keywords: mentally backward junior schoolboys, general and shallow motorika, sensomotor reactions.

Отримано 24.2.2012

УДК 376-056.36:316.614.5

*І.В. Дмитрієва
Н.А. Гіренко*

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ

Стаття присвячена проблемі формування в розумово відсталих учнів духовних цінностей на уроках української мови та читання. У роботі визначено окремі шляхи удосконалення гуманістичних переконань школярів.

Ключові слова: духовні цінності, розумово відсталі учні, українська мова.

Стать посвящена проблеме формирования духовных ценностей у умственно отсталых учащихся на уроках украинского языка и чтения. В работе определены некоторые пути усовершенствования гуманистических представлений учащихся.

Ключевые слова: духовные ценности, умственно отсталые учащиеся, украинский язык.

Важливим завданням гуманізації освіти в Україні є процес формування духовних цінностей підростаючого покоління. Саме на це звертається увага в законах України "Про освіту", "Про позашкільну освіту", у Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття)", Національній доктрині розвитку освіти України, Державній програмі "Учитель". Отже, акценти в навчально-виховному процесі треба перенести з традиційного засвоєння заданої кількості інформації на розвиток культури мислення, почуттів, поведінки особистості, навколо яких знання, уміння та навички перетворюються в неповторну моральну індивідуальність й стають головними константами її діяльності.

Визначення сутності поняття "духовні цінності" міститься в значній кількості філософських та психолого-педагогічних праць. Філософи відзначають, що це – "система, яка включає всі види, форми й рівні суспільної свідомості; освіту й виховання, установи культури" (В.Андрущенко); "здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній світ, у якому реалізується собітотожність людини" (С.Кримський); "скарб усіх багатств людського духу лише в зіставленні із живим розумом" (А.Спіркін). В.Шадріков пов'язує духовні цінності з моральними якостями особистості. Учений стверджує, що духовна культура являє собою квазіреальність, яка переводить мораль у почуттєву форму, створює умови для того, щоб вона стала особистісно-значущою.

У Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського досліджувана проблема розглядається з позицій діяльнісно-особистісного підходу до духовного розвитку особистості. Б. Лихачов, В. Шацька, С. Шацький, Н. Гродзенська, О. Апраксина та інші дослідники вважають духовні цінності складовою морально-естетичного ставлення людини до навколишньої дійсності, яке здійснюється засобами мистецтва через художньо-творчу діяльність, або як морально естетичний досвід.

Різні підходи до розв'язання цієї проблеми спостерігаємо в сучасних дослідженнях О. Бабченко, О. Барабаш, Г. Бриль, В. Кудрявцевої, Л. Луганської, О. Рудницької, Г. Шевченко та ін. Так, О. Бабченко серед головних чинників формування в особистості духовних цінностей називає активну її діяльність, моральні норми суспільства, мистецтво, вольову регуляцію, народну педагогіку. Продовжуючи й розвиваючи ці думки, О. Барабаш стверджує, що в аспекті сучасного розуміння сутності духовних цінностей особистості визначальним є те, що їх оцінюють як цілісну характеристику, яка проявляється в різних видах діяльності (естетичній, етичній, комунікативній). З точки зору Г. Бриль, духовні цінності є складовою духовної культури, яка охоплює світоглядну, комунікативну, екологічну та інші характеристики. Утвердження ідеалу людини високої духовної культури було провідною ідеєю педагогічних поглядів А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. В. Сухомлинський, зокрема, уживав у своїх творах терміни: "духовний світ", "духовне життя", "духовність", "духовні сили", що відображають поняття "духовні цінності особистості".

Незважаючи на розбіжності у визначенні сутності розглядуваного феномену, ми дійшли висновку, що духовні цінності – це система інтегрованих якостей індивіда, які проявляються в потребі самовдосконалення, розвиненості особистісно-змістовної сфери, спрямованості практично-творчої діяльності, сформованості комунікативних якостей.

Не випадково дедалі більшої ваги надають проблемі формування духовних цінностей учнів спеціальної школи й дефектологи (В. Бондар, Л. Вавіна, І. Дмитрієва, Л. Куненко, С. Миронова, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.). Необхідність запровадження гуманістичних засад диктується, перш за все, соціальними потребами життя дитини з психофізичними вадами в суспільстві. Адже останніми десятиріччями у свідомості підростаючого покоління поряд із формуванням позитивних якостей, стверджуються й негативні явища: моральна черствість, байдужість, жорстокість. Цей факт можна констатувати як у дітей, які розвиваються нормально, так і в різних за нозологією категорій дітей з психофізичними вадами, зокрема розумово відсталих, оскільки в сучасних умовах на молоде покоління обрушується потік негативної інформації із самого життя, преси, телебачення тощо. При цьому розумово відсталі діти є більш беззахисними, оскільки не здатні самостійно розібратися в якості отриманої ззовні інформації, проаналізувати її, адекватно оцінити. Це зумовлено низьким рівнем пізнавальної діяльності, порушеннями емоційно-вольової сфери тощо. Тому розвиток у школярів, які

потребують корекції розумового розвитку, почуття любові і поваги до людей, чуйності, доброти, лагідності, гордості за свою приналежність до української національної спільноти має бути одним з важливих завдань допоміжної школи.

Основним засобом формування духовних цінностей є рідна мова з її багатством виражальних засобів, які створюють найсприятливіші умови для розвитку кращих якостей особистості. В. Сухомлинський, щоб підкреслити, що рідна мова здатна відтворити все розмаїття людської думки, почуттів, писав: "Я не мав би права називатися вихователем, якби на кожному кроці не розкривав красу, поетичну силу, аромат, найтонші відтінки, музику рідного слова, якби школярам не хотілося виразити ним найкрасивіше і найзаповітніше..." [6, с. 67].

Відчуваючи рідну мову, вміння нею користуватися, людина в змозі не тільки чітко висловити свою думку, а й викликати у слухачів певні почуття, співпереживання. Оволодіваючи мовними скарбами, створеними українським народом упродовж тисячоліть, учні допоміжної школи пізнають його традиції, звичаї, культуру, національний дух та моральні норми. Засвоєння основних правил української літературної мови, оволодіння виражальними засобами, культурою мови, трансформація набутих знань про духовні ідеали за допомогою мовних засобів в особистісні моральні переконання і вчинки через різноманітні форми мовленнєвої діяльності сприяє збагаченню внутрішньої культури особистості розумово відсталих школярів.

У "Концепції мовної та читацької освіти учнів допоміжної школи" до основних завдань мовної освіти включено завдання виховання національно свідомого громадянина України, прилучення до кращих літературних надбань українського народу в Україні та діаспорі, прищеплення учням етичних рис, – а серед завдань читацької освіти наявні такі: надання початкових відомостей про художній образ, розвиток чуттєвого сприймання, розширення світогляду учнів, виховання засобами літератури любові до України, її народу, його мови. "Художні твори, – зазначено в Концепції, – мають плекати в розумово відсталих учнів повагу до слова взагалі й до художнього зокрема, розвивати культуру почуттів, формувати емоційну сферу, виховувати високогуманних громадян" [2, с. 35].

Діяльність учителя, спрямована на свідоме оволодіння учнями мовними скарбами українського народу під час формування духовних цінностей – один із напрямків, у якому мають бути зосереджені педагогічні зусилля на уроках рідної мови в допоміжній школі. Зміст навчальних програм з читання та української мови (авт. Н. Кравець) у цілому накреслює шляхи реалізації вищезазначених завдань. Програми

побудовано на ґрунті концентричного принципу розміщення матеріалу, за якого та сама тема вивчається протягом декількох років з поступовим нарощуванням відомостей. Зокрема, у програмі з читання передбачено розвиток здатності сприймати твори художньої літератури як явище мистецтва, розуміти роль тих чи тих виражальних засобів, прищеплення любові до читання шляхом формування читацьких інтересів, виховання засобами літератури любові до України, пошани до минулого й сьогодення її народу.

Засоби рідної мови створюють найсприятливіші умови для засвоєння норм стосунків у сім'ї, в колі товариства, у міжособистісному спілкуванні тощо. Зокрема, відмітимо, що такі жанри усної народної творчості, як казка, загадка, пісня, прислів'я, об'єктивовані у текстах, відбивають споконвічні людські цінності: духовну красу українського народу, його кращі моральні переконання – ввічливість, доброзичливість, чемність тощо. Багато текстів віршів, оповідань, представлених у читанках для допоміжної школи, розкривають історичні традиції минулого. Стверджуючи гуманістичні ідеали, ці твори порушують проблеми духовного розвитку особистості.

Як відомо, за лінгводидактичну одиницю розвитку зв'язного усного і писемного мовлення прийнято вважати текст як цілісну одиницю спілкування, яка становить певну систему смислових елементів, функціонально (тобто для певної конкретної мети спілкування) об'єднаних у єдину замкнену ієрархічну комунікативно-пізнавальну структуру комунікативним наміром суб'єктів спілкування. Саме текст найповніше задовольняє потреби людей у мовленнєвій комунікації, виконуючи різноманітні функції (повідомлення, розповіді, доведення власної точки зору тощо).

Будучи засобом вираження смислу, структурно і мовно оформлений за певними законами, текст містить також і значний виховний потенціал. Так, у текстах відображаються морально-етичні норми поведінки, різноманітні вчинки, висловлюються міркування з приводу наведених зразків взаємин. Тому і добір текстів для спостереження за їх основними ознаками повинен здійснюватися у тісному зв'язку з формуванням духовних цінностей особистості. Через ґрунтовний аналіз змісту спеціально дібраних творів учитель спрямовує стосунки розумово відсталих учнів на засвоєння принципів дружби, взаємоповаги, взаєморозуміння, створює у них мотиваційну основу для трансформації загальнолюдських етичних норм у особистісні моральні переконання. Створюючи відповідні мовленнєві ситуації, учитель привчає своїх вихованців усвідомлено приймати певні рішення, робити узагальнюючі умовиводи щодо змісту пропонованої моральної вимоги, адекватно передавати свої емоції як позитивного так і негативного

забарвлення за допомогою найрізноманітніших мовних засобів. Відповідно, у процесі творчої моральної та мовленнєвої діяльності на таких уроках у школярів формуються вміння та навички адекватного мовленнєвого оформлення власних духовних ідеалів.

У 6-му класі допоміжної школи закінчується пояснювальне і з 7-го класу запроваджується літературне читання. До цих підручників включено твори класиків чи фрагменти з цих творів, твори сучасних письменників і поетів, біографії авторів. Матеріал розташовано в хронологічній послідовності, що дає можливість до кінця навчання систематизувати знання дітей в галузі літератури. Помітно збільшується обсяг текстів, ускладнюється сюжет, образність його передачі, відзначається більш різноманітна жанрова характеристика матеріалу. Крім розповідей, віршів, казок, у підручниках для 7 – 9-х класів наявні фрагменти з художніх творів великих форм (повісті, поеми, балади). Майже в кожному підручнику є тексти, які розкривають красу природи рідного краю, України, рідної мови, розповідають про народні традиції та свята. Запитання до текстів підручників спрямовано на відпрацювання вміння виявляти адекватне оцінне ставлення, визначати задум автора.

Втім, слід зазначити, що переважна більшість запитань і завдань до кожного тексту націлює учнів, перш за все, на розкриття його змісту. При цьому запитання найчастіше вимагають відтворення того, про що йшлося в тексті, а оцінка цілісного твору часто підмінюється оцінкою відображених у творі окремих фактів. За такого підходу, як зазначав ще Л.Виготський, "художній твір позбувається своєї самостійної цінності, стає мов би ілюстрацією до загального морального стану; уся увага зосереджується саме на цьому останньому, а твір залишається поза полем зору учня..." [1, с.228]. У зв'язку з цим, слід зазначити, що корекційна спрямованість процесу сприймання, розуміння й відтворення таких текстів не тільки має забезпечувати формування продуктивних комунікативних умінь школярів, а й сприяти трансформації смисло-змістовної інформації у власні свідомі моральні переконання, адже матеріал кожного класу дозволяє підняти учнів на нову сходинку в особистісно-духовному розвитку, спрямувати основні акценти на розкриття не тільки змісту твору, а й "акцентувати увагу дітей на музикальності, барвистості, виразності тієї чи тієї фрази, на пластичності, динамічності тієї чи тієї фігури, показувати, чим і як це досягнуто, – це входить до обшару навчального читання" [5, с.79]. Уміння відчувати, осмислити, оцінити красу, виразність, звучність слова, мелодійність віршованого чи прозаїчного уривка має стати найважливішим елементом духовної культури особистості розумово відсталого школяра.

Однак, як свідчать спеціальні спостереження, процес цей спонтанний, він міг би бути значно ефективнішим за умови урізноманітнення мовленнєвої діяльності, спрямованої на засвоєння чітко визначених на уроках читання та української мови корекційно-виховних цілей. **Але зазвичай, спостерігаємо ситуації, коли вчитель не володіє арсеналом методичних засобів, які активізують пізнавальну діяльність школярів, внаслідок чого втрачається природна комунікативність мови, інтерес до навчального предмета.**

З метою формування та розвитку духовних цінностей в учнів з вадами розумового розвитку слід спрямувати педагогічний процес на виправлення недоліків і розвиток інтелектуальних, емоційно-чуттєвих і ціннісних компонентів їхньої свідомості, урізноманітнити дидактичні методи і прийоми, спрямовані на послідовний розвиток активності і творчої самостійності школярів (частково-пошукового методу, дослідницького, методу проблемного викладу матеріалу; прийомів моделювання, аналізу, синтезу, порівняння, трансферації; проведення нестандартних уроків, взаємоперевірки робіт, рецензування відповідей, творів; складання опорних схем, виконання творчих, цікавих вправ, проблемно-пошукових завдань тощо).

Слід підкреслити, що велику роль у формуванні гуманістичного світогляду школярів відіграє також оволодіння ними засобами українського мовного етикету. У словах і конструкціях такого типу відбито національну культурну специфіку мовної поведінки, те, що об'єднує українську націю на засадах добра, братерства і взаємоповаги. Засвоєння висловів українського етноетикету, практичне використання їх у мовленнєвій діяльності школярів сприяє збагаченню внутрішнього світу, розвитку духовних та культурних цінностей.

Цілеспрямована систематична робота з розвитку усного і діалогічного мовлення – також один із провідних напрямків з розвитку в школярів вміння користуватися мовними одиницями з метою зробити власними словами приємне співбесідникові (висловити свою шану, радість за його успіхи, побажати добра, щастя) або ж навпаки – показати незадоволення з негідних вчинків. Значне місце у розвитку діалогічного мовлення має інтонаційна культура мовлення (голос, темп, паузація мовлення, емоційне забарвлення та ін.). Рівень оволодіння нею є показником загальної культури, адже від уміння емоційно висловити свою думку під час спілкування, створити емоційний настрій прямо залежить ефективність відтворення правил етикету в реальних життєвих ситуаціях. Тренувальні вправи на спостереження за одиницями мовного етикету в текстах діалогічного характеру, визначення їх ролі у передачі смислу висловлення, вправи у конструюванні власних діалогів сприяють як збагаченню власного

індивідуального мовленнєвого досвіду, так і формуванню навичок спілкування на гуманістичних засадах.

Ефективним засобом формування духовних цінностей школярів є навчальні твори усної та писемної форми (переважно розповіді та міркування). Добір таких тем, які б спонукали учнів замислитись, поділитися своїми думками щодо певного морального вчинку, поміркувати над життєвою ситуацією, розширення елементарних знань про морально-етичні норми – усе це активізує мислення дітей, розвиває їхнє мовлення, формує вміння виконувати ті чи інші етичні дії. Для того, щоб засвоєні учнями моральні принципи не залишилися на рівні формальної обізнаності, а стали нормою в житті, привчати до застосування засвоєних норм варто також із залученням до сюжетно-рольових ігор, які, безумовно, сприятимуть виробленню стійких звичок культурної поведінки. Висунення конкретної мети, завдання у створеній учителем ситуації, організація усної мовленнєвої діяльності відповідним чином забезпечать як формування моральних навичок і звичок, так і оволодіння потрібними для цього комунікативними діями.

Отже, уроки української мови та читання в допоміжній школі виконують не тільки важливі функції засобу пізнання і об'єкта пізнання, корекції недоліків психічного розвитку школярів, а й є засобом самовираження кожної особистості, сприяють оволодінню учнями морально-етичними нормами, збагаченню їхнього внутрішнього духовного світу, реалізації власних гуманістичних переконань за допомогою найрізноманітніших мовних засобів, використовуючи їх відповідно до завдань і умов комунікації.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1968. – 576 с.
2. Концепція мовної та читацької освіти учнів допоміжної школи (авт. Н.П. Кравець) // Дефектологія. – 2001. – №2. – С. 35-41.
3. Програми для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. – К.: Видавництво "Неопалима купина", 2006. – Ч. 1. – 344 с.
4. Програма з читання для 5 - 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. – К.: Видавництво "Неопалима купина", 2007. – 167 с.
5. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
6. Сухомлинский В.А. "Не только разумом, но и сердцем...". – М.: Молодая гвардия, 1990. – 141 с.

The article deals with the formation of spiritual values in mentally retarded children with deviations in intellectual sphere of the Ukrainian

language and reading. The paper identifies some of the ways to improve children humanistic ideas.

Keywords: spiritual values, children with deviations in intellectual sphere, the Ukrainian language.

Отримано 24.2.2012

УДК 159.922.762:173.5

І.О. Жарікова

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІВЧАТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ПРО МАТЕРИНСЬКІ РОЛІ ЖІНКИ

В даній статті подані результати теоретико-емпіричного дослідження особливостей уявлень розумово відсталих дівчат підліткового віку про материнські ролі жінки.

Ключові слова: материнські ролі, розумово відсталі.

В данной статье даны результаты теоретико-эмпирического исследования особенностей представлений умственно отсталых девочек подросткового возраста о материнских ролях жены.

Ключевые слова: материнские роли, умственно отсталые.

У створенні умов для оптимального розвитку потенційних можливостей особистості розумово відсталих підлітків, успішності соціальної адаптації випускниць допоміжних шкіл вирішальну роль відіграє рівень їхньої підготовки до професійної діяльності, виконання сімейних функцій. Хоча підготовці школярів до сімейного життя надається важливе значення, та все ж однією з основних ланок навчально-виховної та корекційної роботи у допоміжній школі є професійно-трудова підготовка. Разом з тим, від ступеня підготовки юнаків та дівчат з інтелектуальними порушеннями до включення в шлюбно-сімейні відносини, багато в чому, залежить адаптація розумово відсталої молоді у суспільстві.

Однією з найбільш актуальних сьогодні для корекційної педагогіки, спеціальної психології є проблема підготовки випускників допоміжних шкіл до життя, в тому числі і до виконання ними сімейних ролей. Оскільки в осіб з відхиленнями у розвитку відзначаються порушення процесу соціалізації, вони недостатньо обізнані у питаннях сім'ї і